

**РЕАЛИЗИРАНИ/НЕРЕАЛИЗИРАНИ ДЕПЕНДЕНТИ
НА ПРЕДИКАТА – СЪВРЕМЕННИ СЕМАНТИКО-СИНТАКТИЧНИ
ПОДХОДИ. ТИПОЛОГИЯ НА КОМПЛЕМЕНТИТЕ**

Елисавета Балабанова

УниБИТ

**REALIZED VS. NONREALIZED DEPENDENTS
OF THE PREDICATE – SEMANTIC AND SYNTACTIC APPROACHES.
TYPOLOGY OF THE COMPLEMENTS**

Elisaveta Balabanova

SULSIT

Abstract. The paper reviews the different approaches towards the valence of the predicate. The two groups of syntactic components (complements and the adjuncts) are reviewed and also the existing criteria, distinguishing between them, are discussed. The semantic and syntactic differences between the complements and the adjuncts are discussed. One group of syntactic dependents, which are part of the predicate's argument structure (like the complements), but are not obligatory in their realization (as the adjuncts) is in the focus of our attention. We review the existing approaches to this group of dependents and we propose to call them "hybrid dependents". We assume that these dependents are complements of the predicate since they are part of its argument structure. In the same time they are not obligatorily realized in the sentence. Thus, two types of predicate's complements are formed. We introduce a criterion for distinguishing between these two types of complements. The criterion is whether the complement is realized or nonrealized in the sentence. Based on this criterion we propose a typology of the complements.

Keywords: valence, predicate dependents, complements, adjuncts, criteria for distinguishing between different predicate dependents

1. Схващания за валентността

Във валентната теория съществуват различни схващания за обема и същността на понятието „валентност“¹. За една част от учените (Tesnière 1953) валентността е свойството на глагола да открива свободни позиции около себе си за другите части на речта. Според други изследователи валентността е онова активно свойство на глагола да се съчетава със зависимите от него съучастници, но само в количествено отношение (Helbig, Schenkel 1978). Качествената страна на валентността, т.е семантичната и морфологичната характеристика на участниците, тези учени наричат „дистрибуция“.

В зависимост от езиковото равнище, на което се дефинира валентността, мненията на учените се разделят основно на две групи – според една част от тях валентността

¹ Тук използваме понятието „валентност“ само по отношение на глаголната валентност. Въпросът за валентността на другите части на речта няма да ни интересува в този текст.

е както явление на езика, така и явление на речта (Tesnière 1953: 4, Попова/Порова 1987). Следователно според тези изследователи валентността обхваща съчетателната способност на предиката, обусловена от лексикалното му значение, и едновременно с това реализацията на тази способност, изразена в запълването на определени синтактични позиции за неговите аргументи в процеса на речта.

Друга група изследователи пък постулират разделянето на изследването на валентността. Така те разглеждат валентността само като явление на езика, докато за реализацията на валентността на речево равнище използват термини като съчетаемост, позиция и др. (Арнолд/Arnol'd 1967). Трета група учени пък използват като синонимни термините „валентност“ и „съчетаемост“ (Кацнелсон/Kacnel'son 1949, Erben 1962 и др.).

В нашето изследване ние прилагаме схващането на валентността като явление едновременно на равнището на езика и на речта.

Дефиницията, която използваме, отразява съчетателната способност на предиката, обусловена от лексикалното му значение, и едновременно с това реализацията на тази способност, изразена в запълването на синтактичните позиции, които предикатът отваря при себе си. Можем да обобщим, че **дефиницията, с която работим, е следната**: способността на глагола да създава при себе си свободни позиции, които се запълват синтактично.

2. Термини, с които се борави в текста

Както посочихме, съчетателната способност на предиката, разбираана като потенциал и като реализация едновременно, наричаме *валентност*.

Валентно свързаните компоненти, които се обуславят от глаголната семантика, наричаме *аргументи*, като в това множество включваме *комплементите* и *подлога*.

Под *комплементи* разбираме онези валентно свързани елементи, които се обуславят от лексикалното значение на предиката (на статута на подлога като аргумент се спираме по-долу).

Под *адюнкти* разбираме онези валентно свободни компоненти, които не са обусловени от семантиката на глагола опора.

В термина *депенденти* включваме множествата на комплементите – валентно зависимите компоненти, и на адюнктите – валентно независимите компоненти. В този смисъл го използваме като родов термин над видовите термини *комплементи* и *адюнкти*.

3. Въвеждане на критерий за определяне вида на глаголните комплементи

При работата си по словоредните модели на българското изречение установихме, че при някои глаголи (като напр. *предпазвам се (от нещо)*, *намирам се (някъде)*) материалът, който се разполага вдясно от тях, е трудно да бъде определен като комплемент или адюнкт, ако се прилагат съществуващите досега критерии.

Противоречивите схващания по въпроса за критериите при определяне на глаголните депенденти в лингвистичната литература, както и резултатите от работата ни с

глаголната фраза в българския ни подтикнаха да направим изследване по въпроса за дефинирането на тази група глаголни депенденти. Бяха изследвани онези глаголи от корпуса², при които има колебания за дефинирането на даден компонент от синтактичната структура като аргумент или като адюнкт.

Въпросът за аргументите на опората в глаголната фраза е сред основните за всяка съвременна формална езикова теория. Средищното място, което проблемът заема, се поражда от факта, че все още няма единен критерий, който да определя еднозначно статута на валентно зависимите и валентно свободните компоненти във VP.

Както посочихме, аргументите са онези валентно зависими компоненти на синтактичната конструкция, които се обуславят от лексикалното значение на предиката опора.

Пример: *България не бива да предоставя своята територия*. (В това изречение NP фразата *своята територия* е комплемент на глагола опора *предоставя*. Глаголната опора *предоставя* не би могла да се реализира в изречението в абсолютна употреба (т.е. без наличието на комплемент).

За глаголи като *предоставям*, *изисквам*, *отнемам* и др. реализацията на комплемент, който допълва тяхното значение, е задължителна. Следващ въпрос е къде е реализиран комплементът – дали непосредствено в изречението, или по-нагоре в контекста.

Броят и видът на комплементите в една част от лингвистичните теории, наречени лексикални, се задава в лексикона чрез т.нар. „аргументна структура“ (още: субкатегоризационна рамка, валентна рамка на глагола). В тези теории аргументната структура се променя в зависимост от глаголното значение, т.е. всяко глаголно значение има отделна аргументната структура.

Съществено е да се отбележи, че за реализацията на значението на някои предикати появата на валентно свързани компоненти е задължителна, докато други могат да реализират семантиката си в абсолютна употреба (без да реализират аргументите си непосредствено).

За разлика от комплементите, които са валентно свързани компоненти, адюнктите са валентно свободни. Тяхната поява не може да бъде предвидена от семантиката на глагола опора.

Пример: *И вчера соцлидерът Георги Първанов не бе открит за интервю*. В този пример появата на наречието *вчера* не е обвързана със семантиката на глагола опора и поради това то е адюнкт.

Комплементите и адюнктите са двете основни групи глаголни депенденти. Подлогът, поради спецификата на своята реализация, се разглежда в повечето лингвистични теории като трета, отделна група аргумент. Тъй като българският език е от типа *pro-drop*, реализацията на подлога в българското изречение се приема за факултативна и не се разглежда тук (разбира се, подлогът заема мястото си в йерархията с аргументна подредба). Тук се спираме само на разделението комплементи – адюнкти.

² Корпусът е BulTreeBank: www.bultreebank.org.

В съвременните формални лингвистични теории дихотомията комплементи – адюнкти е сред най-дискутираните проблеми, които и досега не са намерили еднозначно решение (Przepiórkowski 1999). Съществуват редица критерии (функционален, семантичен, конфигурационен, морфосинтактичен), както и няколко теста (тест за повторителност, тест за предвидимост) за определяне границите на тези две групи компоненти. Сред всички тях функционалният критерий (Tesnière 1959) е най-широко приетият за разграничаване на двете групи депенденти: „Комплементите, за разлика от адюнктите, са задължителни, защото допълват глаголното значение“. Най-често функционалният критерий се използва в своя семантичен вариант („задължителният елемент е комплемент“).

При по-голямата част от глаголите в различни езици прилагането на съществуващите критерии разграничава сравнително безпроблемно комплементите от адюнктите във VP.

Изследванията върху различни езици обаче сочат, че има и редица глаголи, чиито депенденти³ не могат да бъдат определени нито само като комплементи, нито само като адюнкти, тъй като притежават характеристики и на двете групи.

В българския език най-често това са депendentите (повечето с локативна семантика) на глаголи като **влизам** (някъде), **предпазвам се** (от нещо), **протестирам** (срещу нещо) и др. В английския език такива са депendentите на глаголи като **to put somewhere** (поставям (някъде), депendentите на немски глаголи като **denken (an etw.)** (мисля (за нещо), на полски глаголи като **zahowywac się** (държа се (по определен начин), **leżec** (лежа), **ujac** (поставям).

Едно възможно решение при описанието на аргументите на такива глаголи е да се пренебрегне дихотомията адюнкт – комплемент (Markus et al. 1993: 313–220). Друг подход е въвеждането на хибридни категории (Rizzi 1990) като косвени аргументи (*obliques*) (Butt, King, Nino, Segond 1999), аргумент-адюнкти (*argument-adjuncts*) (Grimshaw, Vikner 1993: 143–155, Коева/Коева 2005) и др.

Депendentите, назовани от тези автори по различен начин, могат да се обединят под общия термин „хибридни депendentи“. Това са обикновено предложни фрази, които приличат на адюнктите по форма и значение (имат най-често локативна, темпорална или инструментална семантика). За разлика от адюнктите обаче тези депendentи са част от аргументната структура на глагола опора и реализацията им зависи от него. Тази тяхна характеристика ги прави сходни с комплементите.

Изследванията върху словоредните модели с участието на адюнкти в българския показва, че и в нашия език има такива глаголни депendentи, които притежават характеристики и на двете групи депendentи. Тези хибридни депendentи са част от субкатегоризационната рамка на глагола, но същевременно реализацията на глаголното значе-

³ Тук и надолу в текста използваме термина *хибридни депendentи* за този тип хибридни компоненти, тъй като терминът „депendentи“ е надреден спрямо термините *комплементи* и *адюнкти*, сечението на чиито множества е множеството на хибридните депendentи.

ние може да се осъществи без тях и затова появата им в изречението не е задължителна. Въпросът е: Къде трябва да се причислят те, след като задължително се изискват от глагола опора, но не винаги се реализират?

Проблемът с разграничаването на комплементите и адюнктите и определянето на статута на хибридните депенденти получава засега според нас незадоволително обяснение – както поради недостатъчната адекватност на съществуващите критерии (при прилагането им остават редица глаголи, чиито депенденти не могат да бъдат причислени нито към комплементите, нито към адюнктите), така и поради пренебрегването на отношението: *задължителност – повърхнинна реализация* на даден аргумент.

Вземането предвид на последното отношение позволява класификация на глаголните депенденти, която по-адекватно отразява реалното състояние в езика. Като основа за такава класификация тук се предлага **една типология на глаголните комплементи**, основана на **отношението задължителност – повърхнинна реализация**. Поради това, че са част от аргументната структура на глагола, разгледаните по-горе хибридни глаголни депенденти биват причислени към групата на комплементите. Ето защо си позволяваме да говорим за класификация не просто на глаголните депенденти, а класификация именно на комплементите.

И така, за целите на нашата работа ние предлагаме една типология на глаголните комплементи в български език. Според начина, по който се реализират във фразата, комплементите в глаголната фраза се разделят на две групи: 1) комплементи, които задължително се реализират, и 2) комплементи, които не се реализират задължително.

Тук е необходимо да направим едно съществено уточнение. Подобно разграничение между реализирани и нереализирани комплементи (наричани още „задължителни и факултативни актанти“) не е ново за валентната теория. Ние го предлагаме за целите на нашата работа и по-успешното описание на българския езиков материал.

1) Задължително реализиращи се комплементи

Тази група глаголни комплементи е част от аргументната структура на глагола, тъй като семантиката му изисква тяхната реализацията. Тези комплементи винаги трябва да се изразят в глаголната фраза. Това са най-често предложни фрази към глаголи, които винаги се употребяват със съответния предлог.

Примери с няколко глагола от корпуса:

завися (от нкг.)

Това зависи от самия мъж.

издържам се (от нещо)

Църквата се издържа от продажба на свеци и треби.

лишавам се (от нещо/нкг.)

ЦСКА пък ще се лиши само от услугите на Димитър Бербатов.

срещам се (с нкг.)

В Брюксел той ще се срещне с шефа на европейската комисия Романо Проди.

отнасям се (за нещо)

Този закон се отнася само за български граждани.

държа се (с някого (по определен начин))

Необходимо е да се види как се държат със съдиите.

2) Незадължително реализиращи се комплементи

Незадължително реализиращите се комплементи са най-често предложни фрази, които имат факултативна реализация в изречението. Те се изискват от опората на фразата (допълват семантиката на своята опора) и затова са част от аргументната ѝ структура. Същевременно обаче реализацията им в изречението не е задължителна. Опората може да осъществи своето значение както в тяхното обкръжение, така и в абсолютна употреба.

Ограниченията върху реализацията на съответния комплемент идват както от семантиката на опората, така и от контекста. Контекстът може да блокира реализацията на комплемента в глаголната фраза на дадено изречение (когато смисълът на фразата се подразбира или когато комплементът е вече реализиран някъде по-нагоре в текста).

Примери с глаголи от корпуса:

предпазвам се (от нещо)

Вие трябва да се предпазвате от тайни врагове.

протестирам (срещу нещо/нкг.)

Те протестираха срещу поскъпването от ноември на природния газ.

изваждам (от някъде)

България трябва да бъде извадена от негативния визов списък.

В заключение, от изложеното дотук стана ясно, че семантиката на предиката е водещият критерий при определянето на глаголните депенденти като комплементи или адюнкти. Оказа се също така, че семантично задължителните глаголни аргументи, комплементите, на свой ред са нееднородна група. Отликите между тях са по отношение на реализацията им. Някои от комплементите винаги се реализират в изречението, докато реализацията на други е факултативна и често зависи от контекста. Въз основа на **отношението задължителност – повърхнинна реализация** на даден комплемент тук беше предложена една типология на глаголните комплементи.

Предложената типология предоставя единен и адекватен критерий за определяне на аргументната структура на опората в глаголните фрази. Детайлизираното определяне на задължителните глаголни аргументи е от съществено значение при посочване статута на материала, реализиран вдясно контактно до глагола опора в два от най-разпространените словоредни модели в глаголната фраза в българския: в модела [опора – адюнкт – комплемент] и в словоредния модел, при който адюнктът се реализира в края на изречението.

Цитирана литература

- Арнолд 1967:** Арнольд, И. В. *Семантическая структура слова в современном английском языке* (дисс.), Ленинград, 1967. Ученые записки Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена. Т. 295. (Arnold, I. V. *Semanticheskaja struktura slova v sovremennom anglijskom jazyke*. Leningrad, Uchenie zapiski Leningr. gos. ped. in-t im. A. I. Gerzena. T. 295.)
- Кацнельсон 1949:** Кацнельсон, С. Д. *Историко-грамматическое исследование. I. Из истории атрибутивных отношений*. Москва-Ленинград: Академия наук СССР. (Kacnel'son, S. D. *Istoriko-grammaticheskoe izssledovanie. I. Iz istorii atributivn'h otnoshenij*. Moskva-Leningrad: Akademija nauk SSSR.)
- Коева 2005:** Коева, Св. Аргументи – семантични отношения и синтактична реализация. – В: *Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение*, София: СЕМА РШ. (Koeva, Sv. Argumenti – semantichni otnoshenia i sintaktichna realizatsia. – V: *Argumentna struktura. Problemi na prostoto i slozhното izrechenie*, Sofia: SEMA RSh.)
- Попова 1987:** Попова, М., *Кратък валентен речник на глаголите в съвременния български книжовен език*. София: Изд. на БАН. (Popova, M., *Kratak valenten rechnik na glagolite v savremennia balgarski knizhoven ezik*. Sofia: Izd. na BAN.)
- Butt, King, Nino, Second 1999:** Butt M., King T. H., Nino M., Second Fr. *A Grammar Writer's Cookbook*. Stanford, CSLI Publications.
- Grimshaw, Vikner 1993:** Grimshaw, J., Vikner, S. Obligatory adjuncts and the structure of events. – In: Reuland, E., W. Abracham (eds.). *Knowledge and Language*, vol. II. Springer Science + Business Media, B.V., 143–155.
- Erben 1962:** Erben, J. *Abriss der deutschen Sprache*. Berlin: Akademie Verlag.
- Markus et al. 1993:** Marcus, M., B. Santorini, M.A. Marcinkiewicz. Building a large annotated corpus of English: the Penn Treebank. – In: *Computational linguistics* 19 (2): 313–330.
- Przepiórkowski 1999:** Przepiórkowski, A. On Complements and Adjuncts in Polish. – In: Borsley, Robert D., Adam Przepiórkowski (eds.) *Slavic in HPSG*. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Rizzi 1990:** Rizzi, L. *Relativized Minimality*. Cambridge, Mass.: The MIT Press, Dodrecht: Kluwer.
- Tesniere 1953:** Tesniere, L. *Esquisse d'une syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- Tesniere 1959:** Tesniere, L. *Elements de Syntaxe Structurale*. Paris: Klincksieck.
- Helbig, Schenkel 1978:** Helbig, G., W. Schenkel. *Worterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: VER Bibliographisches Institut.

Елисавета Балабанова
София 1784
Бул. „Цариградско шосе“ № 119
Университет по библиотекознание
и информационни технологии
Катедра „Комуникации и информирание“
e.balabanova@unibit.bg

Elisaveta Balabanova
Sofia 1784
119 Tsarigradsko shosse Blvd
University of Library Studies
and Information Technologies
Department „Communications and informing“
e.balabanova@unibit.bg